

90184796-4	10/05/2024	מקור ראשון - דיוקן	מסוד 24	1/2	54.81x37.81
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציורו - 80790					

סעיף 05 | השותפות היא גורל

חזרה המדינה וח, תחילת הברית

תמונה אחת שרצה ברשות החברתיות בתחילת המלחמה הפריכה תפיסה שלמה של מהות המדינה. אנחנו לא אוסף של פרטים תלושים שמנסים למקסם את האינטרסים שלהם, והקשר שמחבר בינינו הוא מסוג שונה לגמרי

"אני צריך לעזוב את הארץ", כתב לפני עשר שנים עיתונאי הארץ רוג'ל אלפרי, והסביר: "ברור לי שישאל מציעה לי דיל גרוע, ושיש בעולם הרבה דילים טובים לאין שיעור". "החזרה החברתי והפר, וכולם רוצים לקום וללכת", כתב העיתונאי מיכאל האורטוב על התפטרות בכירים בזמן המתאה נגד הרפורמה המשפטית. לאחר שפרצה מלחמת שמיני עצרת, קיבלה השענה הרווחת הזו תוכן מחדש: הטבח תואר כהפרה קיצונית של החוזה החברתי שעליו מושתתת ישראל. מוחי קפלן הריצו 26 רשימות בבחירות לרשימת המקומיות, תחת השם "חזרה הרש". לכולם היה ברור באיזה חזרה מדובר.

אני רוצה לטעון כאן שתזוה המדינה יופר תמיד. אם מתארים את המדינה כחווה, כאמנה חברתית או כדיל, תמיד יגיע רגע המשבר, שבו יחושו רבים שהמדינה בגדה בהם. בלשון ההיסטוריונים, התחושה שהמדינה מציעה דיל גרוע אינה באג, אלא פיצ'ר. אם המענה לתחושה הזו יהיה ניסיון לשפר את הדיל – לדאוג שהאזרחים יקבלו מהמדינה יותר ממה שקיבלו עד עכשיו – הבעיה לא תיפתר. כולנו בעד שפרוים, אך לא זה העניין. תמיד יהיה מי שירגיש שהחווה החברתי מקפח אותו. מדינת ממשכות להתקיים רק משום שהן לא באמת מבוססות על חוזה, וההכרה הזו חיונית להתמודדות עם האתגרים הקשים שעומדים בפני ישראל של תשפ"ד.

בתחילת המלחמה נתקלתי בהפריכה מוחלטת, כמעט מתמטית, לתפיסת החווה החברתית. הייתה זו תמונה שרצה ברשתות החברתיות, והראתה צעירים ישראלים שקטעו את הטויל הארוך בדרום אמריקה ועלו על טיסה לארץ כדי להילחם בעזה, עוד לפני שקיבלו צו 8. מטוסי אל"על היו מלאים בלוחמים שבים, ולכן הנוסעים הצעירים שראיתי בתמונה ישנו על צפת השירותים במטוס. 300 אלף ישראלים חזרו לארץ בתוך חודש מאז שפרצה המלחמה. העולם עמד המום לנוכח הנופעה הזו, המפריכה כליל את תפיסת הדיל החברתי: איזה דיל יכול להיבן צעירים שעכשוו השתחררו מהצבא לנטוש את הטויל הגדול שחלמו עליו שנים רבות, ולמורד לארצם כדי להרף את נפשם במלחמה? איזה חווה יכול להצדיק או להסביר את ההתנהגות הזו?

מודל הפטרייה מנחיל מהדהחלה. התפיסה של "החווה החברתי" מכונה בישראל גם "אמנה חברתית". למילה "אמנה" יש צליל תנ"כי

חגיגי, אך מדובר בתרגום של המונח האנגלי contract, שפירושו בפשטות: חוזה. אפשר למצוא ניצנים של תפיסת החווה החברתי כבר בימי קדם, אך בנגלוגל המודרני שלה היא נולדה במאה ה-17, כדי לתת מענה לבעיה הגותית ממוקרת. בעבר הרחוק נתפסה החברה כמעין אורגניזם גדול; גוף חי, שהמלך הוא הראש שלו והאזרחים הם איברים ווטרים מאיבריו. הוגי העת החדשה סלדו בצדק מהגישה הזו, וחפשו לה חלופה אינדיבידואליסטית. אך אפשר להצדיק את המחויבות לחברה ולמדינה, מתוך תפיסה שמכבדת את האדם היחיד, ורואה ביחידים את חוקת המוציא?

התשובה נמצאה בתפיסה החזוית. חוזה הוא הגשר הליברלי בין היחיד לקבוצה. חוזה פירושו הסכמה הדדית שמשדרת את

שמבקש רק למקסם את האינטרסים שלו. החוזה החברתי אמור לספק לו הרמנות השקעה משתלמת: אם תתחייב לא לפרוץ בלילות לבתיהם של אחרים, תוכל בתמורה גם אתה לישון בלילה בשקט. עבור רוב גדול של האנשים זהו עסקה טובה. בזכות פילוסופים כמו הובס ולוק ומדינאים כמו תומאס ג'פרסון, הפכה תורת האמנה החברתית לתיאוריה המדינית הבלעדי של העולם הליברלי. אך האם התיאוריה הזו נכונה? האם באמת מדינות קמות כאשר אזרחים בוודים ומנותקים שאין ביניהם שום זיקה מוקדמת, מחליטים למקסם את האינטרסים הפרטיים שלהם בעזרת חוזה מועיל? איננו מכירים דוגמאות כאלו. את המדינות מקימים בדרך כלל עמים ושכטים שיש להם מננה משותף

מצליחה למלא גם את ההבטחה הזו, ולכן הפילוסוף השמרני רוג'ר סקרוטון קרא לתיאוריה הזו: "בריה שמסתירה את ליבה הריק של הפוליטיקה המודרנית". תפיסת החווה החברתי מופרכת כבר בנקודת המוצא שלה: בתפיסה המעצבת של היחיד כאיזה סופרמן המספיק לעצמו, אינדיבידואל שקושר קשרים עם אחרים רק כדי להעצים את המימוש העצמי שלו. אנתנו לא כאלה: אנתנו נולדים לתוך מרקם קיים – משפחה, קהילה, עם – ואנתנו תלויים בו ומתקיימים בתוכו כל חינה לא בגלל חוזה, אלא משום שאנתנו תלויים באזרחים לעצם קיומנו. שום תינוק ושום קשיש אינם מסוגלים לחיות לבדם בעולם. ולמען האמת, גם שום אדם אחר. תפיסת האמנה החברתית מופרכת גם

עבור ועד הבית שלו. יש ישויות מדיניות שאכן נתפסות בעיני אזרחיהן כוועד בית גדול. למשל, האיחוד האירופי: רוב אזרחי היבשת רואים אותו כגוף ביורוקרטי סתמי, ואכן קשה להאמין שהם יהיו מוכנים להרף את נפשם למענו. אך אזרחיהן של מדינות אמיתיות נלחמים בעבורן, מניפים את דגליהן, שרים בתהלהבות את המנוניהן – מה שאומר שהם בהחלט לא רואים את מדינותיהם כוועד בית. ארצות הברית ובריטניה מיטלטלות בשנים האחרונות במשבר משטרי קשה. בארצות הברית ליבת המאבק הפנימי היא שאלת ההגירה, ובבריטניה נוספה לה שאלת השייכות לאיחוד האירופי. המכנה המשותף לשתי השאלות הוא סוגיית החוות הלאומית הקולקטיבית. הגישה הליברלית הצרופה מתקשה למצוא צידוק להגבלת ההגירה. אם מדינה מורכבת מאזרחים אקראיים שחתמו על חוזה מועיל, למה למנוע מאזרחים אקראיים נוספים להצטרף לחוזה הזה? גישה ליברלית כזו גם לא תתנגד בדרך כלל להחזקת החוזה החברתי למסגרת מדינית גדולה יותר, כמו האיחוד האירופי. אך מתברר שרוב האזרחים בארצות הברית ובבריטניה אינם מודעים עם המהלכים הללו. המלחמה הקרה אילצה את מדינות המערב לזנוח את ההתלבטויות הפנימיות שלהן, ולהתמסר למאבק קשה באיב הקומוניסטי המשותף. כשהאויב הזה קיים, החלו להתגלות הסתירות הפנימיות בהשקפת העולם הליברלית. היא מביאה למערב שגשוג ושפע חסרי תקדים, אך מערערת על עצם היכולת להודות עם המדינה – ושום מדינה לא יכולה לשרוד ללא זהות משותפת עמוקה. זהו הרקע למשבר החוות הגדול של המערב בשנים האחרונות.

יש ישויות מדיניות שאכן נתפסות בעיני אזרחיהן כוועד בית גדול. לחשל, האיחוד האירופי: רוב אזרחי היבשת רואים בו גוף ביורוקרטי סתמי, וקשה להאמין שהם יהיו מוכנים להרף את נפשם לחענו. אך אזרחיהן של מדינות אמיתיות נלחמים בעבורן, מניפים את דגליהן, שרים בהתלהבות את המנוניהן – מה שאומר שהם בהחלט לא רואים את מדינותיהם כוועד בית

היסטורי, ולא יחידים אקראיים. החוזה הישראלי-אמריקני יורם חוונה כתב שפרופסורים לפילוסופיה מדינית מספרים לתלמידיהם שמדינות באות לעולם מאמנה חברתית, מאתנה סיבה שהורים מסיימים מספרים לילדיהם שתינוקות באים לעולם בעזרת החסידה: הם חושבים שהאמת קשה ומכוערת מדי. הוגים מתחכמים מודים שתיאוריית האמנה החברתית אינה מתארת מציאות היסטורית, ותופסים אותה כהפשטה מועילה. כלומר: גם אם מדינות לא קמו בפועל מתוך הסכמה חזוית, חוזה חברתי הוא לרעתם הדרך היחידה להעניק למדינות סמכות מחיבת. כל רגע של קיומנו המשותף מאושש בניכול את החווה המתמשך הזה. הבעיה היא שהאמנה החברתית אינה

לא רק פלפל וקפה אם כך, מוזי האלטרנטיבה בשאלה הזו התייסר כבר לפני יותר ממאתיים שנה מייסד ההגות השמרנית, המדינאי האנגלי אדמונד פוק: "אכן, החברה היא חוזה", כתב, "אבל אסור שהמדינה תיחשב תסם הסכם של שותפות בסדר פלפל וקפה... זו שותפות לא בין החיים בלבד, אלא בין החי, המת

צילום: אריק סולטן

26.39x34.2	2/2	26	עמוד	מקור ראשון - דיוקן	10/05/2024	90184795-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

סעיף 05 | השותפות היא גורל

העתיד עוד להיולד".

אדמונד ברק לא רצה לרחות כליל את התפיסה הליברלית, משום שלא רצה לוותר על הישגיה. ובצדק לא רצה. כתבתי כאן על חסרונותיה, אך חשוב להזכיר גם את מעלותיה. התפיסה האורגנית שקדמה לה, זו שראתה את כל החברה כגוף אחד שלם, השלימה באישינות עם קיומה של עברות. לגוף יש ראש, ויש לו גם מעי גס – ולכל אחד מהם תפקידו. כפי שאמר אריסטו, יש כאלו שנולדים עבדים, ויש כאלו שנולדים בני חורין. את האינדיבידואלים שלהם למדו הוגי העת החדשה גם מהפרק

ספציפית אחת: הסכם בין מלך בכיר למלך זוטרי, הכפוף לו. התנ"ך הביא רעיון חדש ומהפכני: ברית בין ה' לכל העם. אנשי העולם העתיק האמינו שהמלך נברא בצלם האל. אחרי שהמקרא חידש שכל אדם נברא בצלם אלוהים, ולא רק המלך, הוא עמד על כך שכל אדם הוא גם שותף לברית הנצחית עם אלוהים.

יש חוקרים והוגים שהרחיבו את תפיסת הברית המקראית לתחומים רבים, לעיתים מעבר למה שאפשר למצוא בתנ"ך עצמו. קיימים סוגים שונים של בריתות – כאלו שאנחנו בוחרים בהן וכאלו שבחורות בנו – ואת המשותף לכולן אפשר לנסח כך: ברית היא מחויבות הדדית שאינה מבוססת על אינטרסים חופפים, אלא על זהות משותפת. זו החלופה העמוקה לחוזה החברתי; זו תפיסה שמכבדת את היחידים, אך רואה אותם

הטבח והמלחמה הציפו רגשות של כאב ואכזבה, אך לצייד גם גילויי גבורה וערבות, ותחושות של שותפות עמוקה. אנחנו לא שותפים עסקיים לדיל כושל, אלא שותפי גורל כעם אחד – אך מה פשר שותפות הגורל הזו?

הראשון של התנ"ך, שקובע שהאדם – כל אדם – נברא בצלם אלוהים. שום אדם אינו מעי גס, ושום אדם אינו צריך להיות עבד. במדינה ליברלית יש גם חופש מחשבה וחופש דיבור – הלואי עלינו בישראל תשפ"ד, שבה כמעט כל האקדמיה והתקשורת דוברות שפה אחת ודברים אחרים. לעולם ליברלי יש יתרונות רבים, ואסור לנו לוותר עליהם.

אדמונד ברק חיפש מושג שיכול להחליף את החוזה החברתי בלי לדרדר אותנו לתפיסה רודנית הרומסת את הפרט. הוא נאבק לנסח מושג של חוזה שהוא גם יותר מחוזה, ויכול לשמש מסד לקיומה הממשי של חברה. "גם אם אנחנו עומדים על מהותה האמיתית של האמנה החברתית", כתב ממשיכו רוג'ר סקרוטון, "אנחנו מתקשים לנסח את חובותינו החברתיות הפוליטיות במונחים אחרים". איזה מונח יכול להחליף את האמנה החברתית, ככסיס החיים המדיניים בעולם העכשווי? מושג כזה – שברק מעולם לא הצליח למצוא – עומד לרשותנו היהודים מן המוכן: הברית.

פרופ' יהושע ברמן עמד על חידוש עצום בתפיסה המקראית של הברית. מושג הברית היה קיים בעולם העתיק, בעיקר במשמעות

חוזה ליברלי.

זו אחת הסיבות לשנאה האובססיבית של הפרוגרסיבים במערב כלפי מדינת ישראל. "הלאומיות היא הרעל של דורנו", כתב מבקר הספרות הפרוגרסיבי (והיהודי) ג'ורג' סטיינר, והוסיף: "היהודי – או חלק מהיהודים, לכל הפחות – חייב להיות מודל לחיקוי; להראות שבעוד לעצים יש שורשים, לאנשים יש רגליים, והם מתארחים זה אצל זה... זו הסיבה שבגללה לא הייתי יכול עד כה לקבל את הרעיון של חיים בישראל. מדינת ישראל היא, כמו כן, מוטו, נס עצוב". סטיינר הוסיף והסביר את הסתייגותו מהישראלים: "אף אחד אינו טוען ברגש לאומי יותר מהישראלי" – וזה בעיניו נורא ואיום.

שירי יום הזיכרון תתל"ד

הקביעה שהמדינה מבוססת על ברית ולא על חוזה אינה חותמת את הדיון, אלא רק פותחת אותו. היא מציפה שאלות רבות: האם נהיה מסוגלים לנסח ברית משותפת של ייעוד ורחמי? ואם לא, האם נצליח לכל הפחות לחשוב על ברית גורל, ברית של חיים משותפים סבירים, שכולנו נוכל לחתום עליה? הרובד הבסיסי של ברית הגורל הוא הגנה על היהודים מפני אויביהם. זה מעלה שאלה כואבות, שצורב אפילו להעלותה על דל שפתיים: האם בעידן שאחרי שמחת תורה תשפ"ד עדיין מסוגלת מדינת ישראל להתחייב לכך? ובהקשר אחד, מה לגבי אזרחי ישראל הלא יהודים, שעבורם המדינה היא אכן חוזה ולא ברית? איך משלבים ביחד אזרחים שמחפשים במסגרת המדינית רק מענה לאינטרסים שלהם, לצד אזרחים שעבורם המדינה היא התגשמות התקווה בת שנות אלפיים?

הטבח והמלחמה הציפו רגשות של כאב ואכזבה, אך לצייד גם גילויי גבורה וערבות, ותחושות של שותפות עמוקה. משמרות הדגלים הספונטניים בזמן הלוחמה חללינו היו גילויי חדש ומרטיט של אחווה לאומית. אינני חושב שבטקסי יום הזיכרון ישירו נכדיו את "חרבו דרבו", אך ייתכן שהם ישירו את "לא לבד", שכתבה ושרה לאחר הטבח דורון טלמון מלהקת ג'יון בודרו: "אנחנו לא לבד / שותפי גורל, כאב ואהבה כעם אחד. / נבכה ונתגבר / כמו אז, לא נישבר / יש לנו רק אחד את השני ולא יותר". אנחנו לא שותפים עסקיים לדיל כושל, אלא שותפי גורל כעם אחד – אך מה פשר שותפות הגורל הזו?

כל הדיונים הללו יעסיקו אותנו עוד שנים רבות, ואין להם תשובות מן המוכן. אך תנאי להם הוא הרחיקה הגורפת והנחרצת של המודל השטחי וההרסני שמציע החוזה החברתי. החוזה לא הופר, כי אין חוזה. יש לנו ברית: ברית עולם, ברית דמים, ברית חיים. ■

כשייכים למרקם שגורל מהם עצמם.

בניגוד לגישת הוגי האמנה החברתית הקלאסיים, הברית אינה צימחת מאפס, אלא קמה על רקע תודעה קולקטיבית הקודמת לה. בני אדם אינם פטריות. הברית היא יותר מחוזה, משום שהיא מבוססת על יחסי קרבה ואחוה. ברית מדינית מעגנת את היחסים הללו ברפוס של שלטון פוליטי. במילים אחרות: את המדינות לא מקימים אינדיבידואלים אקראיים, אלא אנשים שייכים לאותו עם. הם קשורים זה בזה בנפש וברוח, בשפה ובאמונה, בחזון ובזיכרונות. המדינה מבוססת על ברית שמעניקה מקום לכל אזרח. הברית הזו אינה מבוססת על אינטרסים אלא על זהות משותפת.

אופיר העברי הראה, מעל דפי "השילוח", שכבר תיאודור הרצל תקף את תפיסת האמנה החברתית. ואכן, הציונות לא המליצה למקבץ אקראי של תושבי פלשתינה לחתום על חוזה חברתי, אלא שכנעה בלהט את בניו של עם עתיק לשוב למכורתם. אין שום דרך להסביר את המהלך הציוני מתוך גישת החוזה החברתי – אף ששופטי בית המשפט העליון מנסים בכל כוחם לעשות זאת בעשורים האחרונים. חוזה המדינה לא האמין שהמדינה מבוססת על